

Minoritads en China

Il squitsch sin ils pievels da l'Asia centrala

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ **La China, il pajais il pli grond dal mund suenter la Russia ed il Canada, dumbra passa 9,5 milliuns km², per part en l'Asia centrala, per part en l'Orient extrem. Per chineis ha'la num «Dschung Guò», pia «Pajais mesaun», resguardà da la tradiziun chinaisa sco il center dal mund. En mintga cas è' il pajais il pli populà cun passa ina milliarda olmas.** Strusch 92%, ils Hans, cunzunt en l'Orient extrem, dovran la vierva chinaisa; daspera datti var 55 linguatgs da minoritads. En il 18avel tschientaner ha la China, che cumpigliava cunzunt l'Orient extrem dals Hans, suttames era plis pievels da l'Asia centrala, cunzunt Mongols, Tibetans e Tircs uigurs. Sia chanzlia imperiala ha lur entschast a duvrar quatter da lur linguas, numnadain duas mongolas, la tibetana e l'uigura, questa davosa cun l'alfabet arab. En il 19avel secul è l'imperi vegnì pli flavel e l'influenza russa e britannica è creschida en l'Asia centrala. La China republicana, davent da 1911, ha pers la controlla da lez intschess; ina part da la Mongolia è vegnida e restada independenta, Moscvà ha annectà in'otra part, entant ch'il «Dalai lama», manader spiritual dals buddists tibetans, reveva il pajais en moda autonoma. Pir la China comunista ha suttames puspè parts da Mongolia, sco er ils pajais uigurs e tibetans conquistads en il 18avel tschientaner. La Societad svizra per pievels smanatschads (SSPS) ha gist deditgà trais artitgels da ses davos bullettin (1) a lezs intschess.

Ils Uigurs e Mongols

Ils Uigurs èn Tircs musulmans. En la «Regiun autonoma uigura da Sinchiang» («intschess nov» per chineis), numnada era «Tirchistan da l'ost», pari ch'ils dretgs umans vegnian violads dapli ch'en il rest da China: «Dapi 1997 han ins sentenzià ed executà passa 500 praschuniers politics uigurs (...). Dapi ils attentats dals 11 da settember 2001 crescha la repressiun chinaisa, cun la stgisa da cumbatter ter-

rorists (...). Ins ha dischlocà dapli schuldads e policists en la regiun. Las autoritads promovon sistematicain l'immigraziun da Hans per midar la structura da la populaziun regiunala» (p. 8). Cun l'enorma sproporziun tranter la maiortad e las minoritads po la regenza comunista duvrar tgunsch l'arma da l'immigraziun sfurzada. Ina part da la Mongolia chinaisa, a sidost da la Republica mongola, numn'ins Mongolia dadens. Lez pievel è da confessiun buddista tibetana. In Mongol en exil rapporta: «Ils Hans exploteschan nossas materias primas, cotgla, ieli, aur e fier, e na pajan nagut als Mongols (...). Pervi da la politica chinaisa vivan pli paucs Mongols sconnomads (...). I vegn memia blers colonists hans che pratitgeschan in'agricultura intensiva [cun ina stresa da terratsch memia satigla, G. S.-C.]; els èn la culpa che noss pajais da pastgiras sa transformava en in desert; uschia perdan ils Mongols, tradiziunalmain nomads, la basa da lur existenza (...). Tar las autoritads e dretgiras discurr'ins be chineis (...). Ins serra scolas ruralas mongolas; ils uffants ston pia frequentar scolas da lingua chinaisa dalunsch davent da chasa e star là durant l'emna; uschia vegnan els transformads en Hans (...). La religiun pon ins pratitgar be a chasa. Cartents n'astgan betg sa rimnar; i vegnissan immediat en fermanza (...). Ins ha destrui quasi tuttas claustras. En ina citad han ins renovà ina u duas per ils turists, per trumpar l'Occident davart il squitsch chineis sin l'identitad religiusa dals Mongols (...). En la Mongolia dadens (20 milliuns olmas) furman els be pli ina minoritad da 3,6 milliuns» (p. 13). Mongols vivan er en il Nord da la Regiun autonoma uigura, tranter las chadainas da l'Altai e da Tien schan (chineis per «muntognas celestas»).

Destrucziun da la cultura tibetana

Tar nus enconusch'ins cunzunt il pievel tibetana a nord da l'Himalaja (fin a 8848 m). Ses destin en l'emprima mesadad dal 20avel secul sumeglia a quel dals Estons, Lettons e Lituans, independents

dapi la fin da la Russia imperiala 1917 en fin a las conquistas sovieticas dals onns quaranta. Il Tibet è stà tuttafatg independent dapli la revoluziun chinaisa da 1911 en fin a la conquista tras la China comunista 1950 che «ha reparti il pajais suttames tranter pliras provinzas. L'uscheditga 'Regiun autonoma da Tibet' cumpiglia be il Tibet central (...) ed in intschess (...) vers l'ost. Savens manegia la China, numnond il Tibet, be lezza regiun (...). En il Tibet [istoric] vivan 6 milliuns Tibetans ed 8 milliuns Hans, t. a. 500 000 schuldads da 'l'Armada da liberaziun populara' (...). Passa 1 milliun Tibetans èn morts en consequenza d'irecta da l'occupaziun, tras fomaz, torturas, mazzaments, execuziuns e cumbats. Passa sismilla claustras, 99,9% da tuttas, sco era tempels e bajetgs istorics èn vegnids destruids, objects cultics e prezius rapinads e culads; ierta litterara han ins ars. Ina collectivaziun sfurzada e brutala ha ruinà las basas da l'existenza dals purs e nomads (...). Il linguatg uffizial e da scola è il chineis. Ins favurisescha Hans tar l'attribuziun da piazzas da lavur; uschia crescha la dischoccupaziun dals Tibetans. Sviluppand l'economia tibetana, explotescha la China cunzunt reursas mineralas (...). Era la pratica sfurzada da la sterilisaziun e l'abort vid Tibetanas smanatscha l'existenza dal pievel» (p. 6).

Genocid atras sterilisaziun

Davart lezza furma ordvart maligna da genocid rapporta utrò (2) il scriptur flam Reginald Hoyaux: «En mes viadi da 1996 atras il Tibet e mes segiurn tar famiglias da la resistenza hai dudi il suandant. Tar dunnas che consulteschan in medi chineis (...) pervi d'in'angina u d'in bratsch rut vegniva examinà l'emprim sch'i sajan en speranza. Lura suandavan automaticain l'abort e la sterilisaziun, e quai mintgamai cun la remartga spiertusa ch'i na stoppian pli temair da violar il scumond uffizial da parturir dapli ch'in uffant e ch'i possian da qua d'envi 'far l'amur senza quitads' (...). Ils manaders chineis manegian

ch'il mez il pli efficaczi d'extirpar il pievel tibetana saja il scumond da parturir in-summa; uschia dessi dapli plaz e lavur en Tibet per ils milliuns da Hans importads (...). Arrestaziuns arbitraras, fermanzas onns a la lunga en izolaziun totala senza la minima furma da procedura giuridica, diever normal da torturas e mutilaziuns per sfurzar da confessar – lezzas metodos dov'ins anc oz en China. Ins duai be far endament ils buddists dal moviment Falun Gong; (...) immediat suenter lur execuziun vegnan lur organs vendids ad Americans ed Europeans bainstants.» L'autur concluda: «Anc adina èn violaziuns da dretgs umans en China colliadas cun la politica coloniala en il Tibet conquistà. Igl è curius ch'il mund liber e schizunt l'ONU taschan qua schenads dapli onns. Ha president Bush gia ponderà quai?» Gea, tge manegia l'Occident? Ina risposta dat il bulletin da la SSPS gia cità: «1971 ha l'ONU recepi la China comunista e l'ha dà in sez permanent en il Cussegl da segirezza. Il niz economic dals pajais industrials e la dependenza economica dals pievels en svilup fundan la gronda influenza chinaisa en il mund (...). Per las regenzas dal mund fineschan ils dretgs umans fundamentals dals Tibetans adina nua ch'il commerzi cun la China entschaiva» (p. 7). Forsa pon ins tuttina concluder sco il Mongol en exil gia cità: «Nus perdain betg la speranza. Era l'Uniu sovietica opprimeva bleras minoritads; cur ch'ella è ida en malura, han entginas survegni agens stadis (...). Jau manegil ch'ins na possia impedir la democrazia en China. La Partida comunista n'ha nagin avegnir; la populaziun na la sustegna betg pli» (p. 13).

1) «Vielfalt» 47, fanadur 2003. Adressa: Wiesestraße 77, 3014 Berna. Fax 031 311 90 65. Posta electronica: info@gfbv.ch

2) Reginald Hoyaux, De weggevoerde Tibetaanse tragedie, en: «Mededelingen Vereniging van Vlaams-Nationale Auteurs», 2003/2. Adressa: Bosstraat 2, B-9310 Baardegem-in-Aalst (Flandra). Posta electronica: w.cobhaut@wanadoo.be